

Levollinen yleisesitys antiikin kirjallisuudesta

Sari Kivistö

Maarit Kaimio, Teivas Oksala, H. K. Riikonen: *Antiikin kirjallisuus ja sen perintö*. Yliopistopaino, Helsinki 1998.

Antiikin maailma elää keskuudessamme: sitaateissa, kielikuivissa, kirjallisuuden vakiotyypeissä, uskonnossa, valkokankaalla, nimistössä, makutottumuksissa, vastareaktioissa. Antiikin kirjallisuus kuuluu myös esimerkiksi mytologia- ja topos-varantonsa kautta kaikkien taiteentutkijoiden pakolliseen lukemistoon, ja antiikin ihmisten arjesta kertovat kirjat myyvät ainakin helsinkiläisissä kirjakaupoissa jatkuvasti hämmästyttävän hyvin. Antiikki kiinnostaa siis myös laajempaa lukijakuntaa. Näin ollen onkin paikallaan, että antiikin kirjallisuuden historiasta on saatavilla selkeä yleisesitys suomen kielellä.

Kaimio-Oksala-Riikosen kirjoittama *Antiikin kirjallisuus ja sen perintö* on laajennettu ja monin tavoin uudistettu versio vuonna 1971 painetusta yliopistollisesta oppikirjasta. Tekijöidensä mukaan teos pyrkii olemaan ennemmin kätevä taskukirja kuin raskas käsikirja, ja teos onkin helpollinen ja sujuva. Erona aiempaan versioon on mm. se, että tekstiä vilvoittavat nyt lukuisat esimerkit. Uutta on myös se, että Kreikan ja Rooman kirjallisuuden pääedustajien ja traditioiden lisäksi kirjassa esitellään keskitetyksi myös antiikin estetiikkaa, kirjallisuustiedettä ja tyylikritiikkiä. Oma lukunsa on omistettu antiikin myöhemmälle vaikutukselle länsimaisessa kirjallisuudessa. Mukaan on liitetty myös luettelo antiikin kirjallisuuden suomennoksista sekä lyhyt hakemisto alan klassisesta tutkimuskirjallisuudesta. Kirja tarjoaa näin lukijalle myös väylän etsiä käsiinsä lisätietoa haluamastaan aihepiiristä.

Kirja välttää erinomaisesti sen kirjallisuushistoriallisia yleisesityksiä aiemmin usein vainonneen paheen, että niissä käytiin tornadomaisella vauhdilla läpi lukijalle sietämätön määrä kirjailijoita ja näiden teosnimikkeitä. Tämä ominaisuus on hiertänyt erityisesti niitä allekirjoittaneen kaltaisia opiskelijapoloja, jotka ovat joutuneet tenttimään antiikin kirjallisuushistoriaa. Tässä teoksessa kukin keskeinen kirjailija saa kuitenkin oman levollisen esittelensä, esimerkkinsä ja luonnehdintansa. Mukaan on mahduttettu myös paljon yleistietoa antiikin kirjallisuudesta, esimerkiksi eri kirjallisuudenlajeista, runomitoista, draaman kohdalla teatterijuhlista ja näyttämöesityksistä jne. Kirjaa voidaan näin ollen lukea myös mielihyvällä eikä sitä tarvitse käyttää vain hakuteoksena tai tenttikirjana. Hakuteokseksi se tuntuu sitä paitsi fyysisesti olevan melko hauras: jo tätä pelkkää kirja-arvostelua tehdessäni kansipaperi alkoi uhkaavasti repaloitua ja täplittyä, vaikkei lasten käsiin joutunutkaan.

Perinteisiä painotuksia

Kirjallisuushistorian kirjoittajat joutuvat aina väistämättä ottamaan kantaa myös tietyn kaanonin muodostumiseen. Tällaisissa yleisesityksissä, joissa kutakin kirjailijaa kohden varattu rivimäärä on väistämättä suppea, tämä tarkoittaa usein sitä, että perinteiset painotukset säilytetään ja esitellään laajemmin niitä kirjailijoita, joiden painoarvoa ja vaikutusta omana aikanaan sekä myöhemmin aikoina on totuttu pitämään merkittävimpänä. Tämä on tietysti perusteltua, ja vähemmän tärkeinä pidettyjä kirjailijoita ei nosteta esiin tässä teoksessa, vaan esimerkiksi Rooman kirjallisuuden puolelta Horatius ja Vergilius saavat perusteellisimman käsittelyn.

Kirjallisuushistorian kirjoittaminen on aina myös arvottavaa toimintaa. Tämä näkyy antiikin kirjallisuushistorioissa yleensä mm. siinä, että esityksessä käytetään perinteisiä arvottavia periodinimikkeitä ja noudatetaan totuttua kronologista jaottelua, joka painottaa Rooman kirjallisuuden kulta-aikaa arkaaisen ajan ja hopea-ajan kustannuksella. Hopea-ajan kirjailijat saavat toisinaan epigonien leiman ja heitä luonnehditaan tässäkin teoksessa usein Augustuksen ajan esikuviin vertaamalla ja toteamalla hieman epämääräisesti milloin kenenkin

kirjoittaneen Horatiuksen tai Vergiliuksen tyyliin.
Kirjallisuushistoria on siis rakennettu kasvun, kypsyyden ja sammumisen metaforien varaan.

On hieman valitettavaa, että perinteisiä painotuksia seurattessa esimerkiksi erityisalojen ja asiaproosan kirjoittajat jäävät hyvin vähälle huomiolle, eeposten varjoon. Quintilianus (n. 35-100), jonka *Institutio oratoria* on retorikan aihepiiriin kuuluvista teksteistä merkittävimpiä ja kuuluisimpia, mainitaan vain lyhyesti. Grammatikkoja ei nosteta esiin lainkaan. Plinius vanhemman (23-79) mahtava ensyklopedia *Historia naturalis* kuitataan yhdellä rivillä. Saman kohtalon kokee edelleenkin vain ohimennen mainittu, 300-luvulla elänyt upseeri ja historioitsija Ammianus Marcellinus. Hänen latinassaan on voimakas kreikan kielen vaikutus, lauserakenteet ovat konstikkaita ja kieli paikoin yltyöpäisen mahtipontista ja maalailevaa eikä se näin ollen noudata retorisia selkeyden ja puhtauden ihanteita, mutta rönsyilevien lauseiden joukossa lukijaa hätkähdyttävät toistuvasti terävästi vangitut ja omintakeista tuoreutta hengittävät dramaattiset kuvat ja eleiden kuvaukset. Erich Auerbach nostaa *Mimesiksessään* Ammianuksen oikeutetusti merkittävien kirjailijoiden rinnalle. Auerbach korostaa, että Ammianuksen jähmeä kuvallisuus, vahvaeleinen aistivoimaisuus ja dramaattisuus luovat kerrontaan omintakeista, painostavaa raskautta, ja kielen vääristymät omalta osaltaan heijastavat ja vahvistavat vaikutelmaa kuvauksen kohteena olevan yläluokan rappion maailmasta, sen verisestä "aavetodellisuudesta".

Kaanonin ylläpito tarkoittaa myös tiettyjen tulkintatraditioiden ja kirjailijakuvien jatkamista ja ylläpitoa. Esimerkiksi Juvenalista (n. 55-130) on totuttu pitämään äreänä moralistina, jonka satiirit ovat henkilökohtaisen katkeruuden sävyttämiä. Häntä on myös ollut tapana verrata Horatiukseen ja tämän satiireihin, joita puolestaan luonnehtivat kirjoittajan mukaan avara inhimillisyys ja sovittava huumori. Näiden kahden satiirikon lähestymistapojen väliset erot ovat sittemmin kasvaneet kahdeksi keskeiseksi satiirityyppiä: toinen lajityyppi on moraalisempi ja aggressiivisempi, toinen lempeän humoristinen ja leikkisä. Juvenaloksen kohdalla katkeruutta on kuitenkin usein pidetty kirjailijan henkilökohtaisena ominaisuutena, vaikka hänestä itsestään ei juuri ole säilynyt varmoja biografisia tietoja eikä hänen satiirejaan voida käyttää tekijänsä psyyken heijastumisen kuvina. Täytyy muistaa, että suuttumus tai närkästyminen (*indignatio*) oli jo klassisen retorikan käyttämä käsite, jonka mukaan puhuja pyrki syyttämään kuulijoissaan tietyn tunnelman ja responsin oman, vakuuttavuuteen tähtäävän asenteensa kautta.

Ovidius

Kirjallisuushistorian lukijana en malta olla lehteilemättä teosta myös sillä silmällä, mitä muista omista "suosikeistani" teoksessa sanotaan. Ovidiusta (43 eKr.-17 jKr.) käsitellään kolmen sivun verran. Hänet esitellään elämästä nautiskelevana kirjailijana, joka "ei antanut arvoa muinaismuistoille eikä aatteelliselle päätökselle" ja jonka *Metamorfoosien* sanotaan olevan "taiturillisesti kerrottuja, mutta vailla kaikkea aatteellista kantavuutta". Kirjoittaja muistuttaa myös siitä, että Ovidiusta on usein moitittu luonteettomaksi virtuoosiksi ja lahjakkuutensa tuhlaajaksi, joka ei halunnut välittää lukijalleen syvällisiä vaikutteita, vaan tuottaa ainoastaan mielihyvää.

Juuri tällaisen tulkintatradition esiinnostaminen herättää lukijassa ajatuksia ja vastustustakin, varsinkin kun Ovidiuksen *Metamorfoosien* vaikutus koko länsimaiseen kirjallisuuteen ja muuhun taiteeseen on ollut suorastaan hengästyttävä. Vastapainoksi on sanottava, että Ovidiuksen jakamaan perintöön kiinnitetään kyllä muualla teoksessa huomiota. Ehkäpä vanha jako siitä, että kirjallisuus joko tuottaa lukijoilleen mielihyvää tai on opettavaista ja hyödyllistä (kuten Horatius sanoo *Arspoeticassaan*: "aut prodesse volunt aut delectare poetae") osoittautuu selvimmin juuri Ovidiuksen kohdalla liian karkeaksi ja yksipuoliseksi – Horatiushan itsekin toteaa, että menestyksekkäin kirjailija on sellainen, joka onnistuu yhdistämään nämä kirjallisuuden funktiot. Onkin mielenkiintoista, että epikuroslainen filosofi Filodemos Gadaralainen (1. vs. eKr.) piti koko kysymystä runouden kahtalaisesta tarkoituksesta väärin asetettuna. Ovidiuksen kohdalla jää lisäksi mainitsematta hänen "kirousrunonsa" *Ibis*, vähäisempi teos kyllä, joka kuitenkin monipuolistaa hänen

Antiikin harrastelijatraditio

Kirjailijaesittelyjen lopussa on usein maininta siitä, millainen vaikutus hänen teoksillaan on myöhempiä aikoina ollut vaikkapa Eino Leinon tai Pentti Saarikosken tuotantoon. Kirjan loppuosassa keskitytään puolestaan kokonaisuudessaan antiikin traditioiden hahmottamiseen länsimaaisessa kirjallisuudessa. Tässä yhteydessä käsitellään mm. antiikkiin kohdistunutta arvostelua ja klassisten ihanteiden nostattamia vastareaktioita, antiikin käännoksiä ja kouluopetusta sekä lajikohtaisten traditioiden välittymistä.

Eriyksen kiinnostava on luku harrastelijatraditioista ja antiikin ihailusta ns. diletanttien ja amatöörien keskuudessa. Tämä muistuttaa siitä, että antiikki ei ole säilynyt vain tietyn kulttuurieliitin käsissä, vaan antiikin "pyhiä tekstejä" ovat käyneet kopeloimaan vähän harjaantumattomammatkin kädet. Tämä on pohtimisen arvoinen asia nytkin, kun julkisuudessa on käyty ruudinkäryisiä keskusteluja mm. siitä, kenellä on oikeus ryhtyä suomentamaan klassisia tekstejä. Tässä kirjassa esitellyt diletantit ovat tosin henkilöitä, joille antiikin tuntemus oli osa yleissivistystä. "Harrastelijoiden" joukossa mainitaan mm. sellaiset nimet kuin Englannin pääministeri W. E. Gladstone, joka tutki omien töidensä sivussa Homerosta, sekä liikemies Heinrich Schliemann, joka suoritti menestyksekkäitä arkeologisia kaivauksia. Kuten perintöjen kohdalla usein käy, ei ole lainkaan selvää, kenelle perintö lopulta kuuluu ja mitä sillä tulisi tehdä.

Kirjoittaja on filosofian lisensiaatti ja valtakunnallisen kirjallisuudentutkimuksen tutkijakoulun jäsen. Hän valmistelee väitöskirjaa renessanssihumanistien poleemisista teksteistä ja eritoten Hämäräin miesten kirjeistä.

sari.kivistö@helsinki.fi

